

VII. SUBPERCEPTIVNI PRAGMEMI I PRAGMAFRAZEMI*

Subperceptivni su pragmemi i pragmafrazemi komplicirani jer ne postoji nijedan organ, nijedno spoznato osjetilo kojim bismo ih mogli doživljavati, ali imamo zato verbalne znakove koji pokazuju njihov sadržaj. U psihologiji se ti znakovi zovu subperceptivni upravo zato što ih se ne može percipirati, spoznati, zamijetiti, doživjeti osjetilima, ali ih ipak nekako osjećamo, bolje rečeno – *predosjećamo*.

Katkada se nastoji nazrijeti organ kojim što predosjećamo – tzv. *treće oko*. U parapsihologiji operira se nazivom *psi-energija*, a to je psihička energija koja proizlazi iz rada ljudskoga mozga, energija moždanih valova.

U članku se govori o načinima iskazivanja ovih pojava pomoću leksema i frazema koji su emotivno obilježeni i zakriveni velom granične spoznaje, tajnovitosti, straha i zebnje od nespoznatoga, intuitivskoga opreza s jedne strane te pozitivnih emocija radosti zbog osjećaja i iskazivanja simpatije, prijateljstva i ljubavi s druge strane.

1. Subperceptivni pragmemi

To su leksemi kojima nastojimo obilježiti i iskazati pojave izvan nas i naših osjetila. Terminom *šesto osjetilo* ili *šesto čulo* izdvajamo nevidljivo osjetilo kojim «zamjećujemo» nezamjetljive odnose kao što su *simpatija/ antipatija, prijateljstvo/ neprijateljstvo, ljubav/ mržnja*. Ti su odnosi nevidljivi, ali ih ipak osjećamo *intuitivno*, a dokaz tomu je imenovanje tih subperceptivnih, nevidljivih «osjeta». Jedan od načina imenovanja nedokučivoga jest usporedba s vlastitim osjetilnim sustavom.

Poljski naziv za opći pojam osjeta, *czucie*, u etimološkom rječniku (Borys 2007:101) definirano je glagolom *czuć* (osjećati) te se uspoređuje s dva oblika: *czuwać* (paziti, čuvati, bdjeti) i s dijalektalnim značenjima *čuti* i *smrditi*. Često se osjet poistovjećuje s *osjećajem*, što pokazuju i slične riječi u oba jezika (polj. *czucie* i *uczucie*).

U hrvatskom jeziku postoje sinonimni nazivi za osjet: *oćut*, *čuvstvo*, glagoli: *ćutjeti*, *osjećati*, a u dijalektu se osjet iskazuje i metaforom sluha: *čuti* znači *čuti uhom* i *namirišati*, *osjećati miris* (što se navodi i u etimologiji polj-

* Članak *Subperceptivni pragmemi i pragmafrazemi u hrvatskom i poljskom jeziku* tiskan je u časopisu Riječ br.2, 2009. godine, str. 122.-130, a ovdje je dopunjen i prilagođen potrebama knjige.

skoga jezika). Takvo miješanje doživljaja osjeta slično je kao i miješanje boja i okusa, što se u literaturi zove *sinkretizam osjetila* ili *sinestezija*. U filozofiji i književnosti čovjek pokazuje svoju želju za «ocjelovljenjem» (Ivanković 2007:260), tj. holističkim pristupom čovjeku i znanosti, ujedinjenju svih umjetnosti, duha i tijela, razuma i emocija, uma i mašte itd. U češkoj je književnosti to pokrenuo Karel Teig kao projekt «poezije za pet osjetila», ali misli i šire kad kaže da «umjetnost govori osjetilima, instinktima, osjećaju i duhu» (Ivanković 2007:261).

1.1. Imenovanje subperceptivnih pojmova usporedbom s osjetilima

Budućnost se npr. nastoji *predviđati/ predviđjeti* (*przewidywać/ przewidywać*) pomoću konkretnih stvari kao što su različite *vradžbine*, npr. *gatanje* u grah, u kavu, gledanje u karte, astrologija, znakovi zodijska itd. (polj. *wrózby, astrologia, znaki zodiaku*). Za osobe koje su sposobne predviđati budućnost kažemo da su *vidovnjaci*, da su *vidovite*, da imaju sposobnost koju nazivamo *vodovitošću*. Dakle ovu sposobnost imenujemo pomoću svoga najjačega osjetila – vida – jer ne znamo kojim organom se može spoznavati budućnost. Ta sposobnost *predviđanja* (*przewidzenie*), *proricanja* (*przepowiednia*) uostalom dana je samo rijetkima i govori se da im je dana od Boga, a imali su ju *proroci* (usp. *proroci, pretkazati; przepowiedzieć*). *Proroci proriču, navješćuju* (polj. *prorocy prorokują, obwieszczają*) što će se dogoditi. Ova sposobnost je nadnaravna i pripada subpercepciji kao načinu spoznavanja kojega nismo svjesni, ne znamo kako i pomoću čega se odvija, ali pomoću nje odlazimo u *četvrtu dimenziju* koja se zove još i *onostranost* za razliku od *ovostranosti* u kojoj djeluju samo tri dimenzije (visina, širina i dubina).

Svijet što nas okružuje, spoznati i nespoznati svijet prožima *promisao* ili *providnost*, polj. *opatrność* koju povezujemo s Bogom, svemirskom energijom, psihičkom energijom, energijom moždanih valova i sl. Učenjak-invalid Hawkins definirao je našu znanost kao način pronicanja u Božji um, a to je upravo ono što nazivamo promišlju ili providnošću. Zanimljivo je da i tu nepoznatu energiju nazivamo pomoću viđenja svoga najjačeg osjetila, oka, ili pomoću misli koja nastaje kao posljedica moždanih valova.

1.2. Imenovanje i tabu oko subperceptivnih pojava

Pomoću riječi (verbalnih znakova) širi se *vjera* (*wiara*) s jedne i razvija *znanost* (*wiedza*) s druge strane. Znanost neprestano želi dokazati ono što vjera poučava. Proučava se tako ljudski mozak i dolazi do raznih spoznaja o njegovu funkcioniranju. Otkrilo se npr. da u mozgu postoji centar za vjeru koji

se aktivira oko 50-te godine života. Na taj se način čovjek lišava straha od smrti i priprema za vječni ili zagrobni život. Razvila se i disciplina *ars moriendi*, *umijeće umiranja*. Religija je utemeljena na ovom *intuitivnom* osjećaju da postoji biće koje je jače, mudrije, milostivije od nas, koje nam pomaže da prebrodimo zemaljski život i koje će nam omogućiti "život poslije života". Zovemo ga Ocem nebeskim po uzoru na oca koji voli i vodi svoju djecu kroz život. Nitko živ ne zna postoji li On, ali se nada i vjeruje da postoji.

Katkada se govori o *sudbini*, *usudu*, *predodređenosti*, muslimanskom *kismetu* (polj. *przeznaczenie*) koju ne možemo izmijeniti jer se smatra da je sve *zapisano u zvijezdama* (*zapisane w gwiazdach*), a Bog sve to zna.

U pričama je *medvjed* (polj. *niedźwiedź*) opasna životinja i zato ga se u hrvatskom jeziku ne imenuje, nego naziva opisno: *biće koje jede med*, u poljskom se iskazuje s negacijom na početku riječi (*niedźwiedź*). Gluhak ovakvo tabuistično nazivanje medvjeda ovako tumači: «Da se ne bi medvjed neželjeno pojavio u nedobar tren, drevni mu lovac ne bi izrekao pravo ime» (Gluhak 1993:403). Međutim, kao dječja igračka s hipokorističnim nazivom *medo* (polj. *miś*, *misiek*, *misiu*) to je nespretno, nježno i meko stvorenje koje u djetetu ne izaziva strah, nego upravo suprotnu, pozitivnu emociju. Isto tako opasna životinja kao što je vuk, naziva se hipokoristično *vučko* (polj. *wilczek*) te kao dječja igračka ili npr. simbol športskih igara – postaje simpatično i spretno biće slično psu. No iako vuk etimološki znači negativca, ubojicu, u Indoeuroljana on ima pozitivno značenje jer se povezuje s rodom ili plemenom čijega je začetnika odgajao vuk (kao što je npr. mit o vučici Rei koja je došla Romula i Rema). Zato se, kako navodi Gluhak, često ime vuka davalo osobi, plemenu ili narodu (Gluhak 1993:689). Svi ovi nazivi za životinje postaju simboli i u kulturi dobivaju pozitivno emotivno značenje, čime se želi umanjiti opasnost tih životinja u realnome svijetu.

Osim vjere postoji i *praznovjerje* (polj. *przesady*, *zabobony*), tj. vjera u mogućnost utjecanja na događaje pomoću stvari, osoba, misli i riječi, čime osobe namjeravamo zaštititi ili kazniti. Tako se npr. u obje kulture smatra da *crna mačka* donosi nesreću, osim ako pljunemo tri puta preko lijevoga ramena. *Dimnjačar* (crna, čađava osoba) donosi suprotno, sreću, ali samo ako se primimo za gumb dok ga gledamo. To znači da je crna boja jednom simbolom za nesreću, drugi put se opet smatra da donosi sreću. Crna je boja ovdje ambivalentan simbol (kulturem) praznovjerja u obje kulture.

U nekim kulturama Dalekoga istoka prodaju se krpene lutke s dodatkom igala koje kupac zabada u dijelove tijela lutke vjerujući da će time ukloniti bolove i ozdraviti. U nekih naših naroda taj čin je upravo suprotnoga značenja – želja da se komu naudi.

U nama bliskim kulturama (Bosna, Srbija) takve lutke pojedinci izrađuju u zloj namjeri da nanesu bol osobi koju pritom zamišljaju, a takva se lutka čak baca pred vrata ili pod otirač osobi kojoj se želi zlo. Takav neverbalni kulturom (*urok*) često može biti popraćen i različitim verbalnim oblicima zvanima *kletve i proklinjanja*, što spada u domenu riječi.

Pustinjski narodi su patnju zbog izostanka kiše prevladavali tako što su njihovi vračevi bacali perje u zrak jer su vjerovali da će to donijeti obilne kiše.

Ovakve "*čini*" proučava etnologija i antropologija.

1.3. Nadnaravna moć riječi

Najvažnija je metafora *Riječ, Logos* (tj. Govor) pomoću koje iskazujemo ono što spoznajemo osjetilima, ali i ono za što nemamo osjetila. Jezikom se naime može iskazivati i ono što čovjek još nije znanstveno spoznao ni definirao, ali je uočio posljedice do kojih dolazi u kontaktima među ljudima, s prirodom, s *nadnaravnim događajima*.

Talent, darovitost i sposobnosti (*zdolnošć, umijećnošć, talent*) čovjeku su dani genetski, ali ih tijekom života može razvijati te tako **biti ispred svoga vremena**. Jedan od talenata je npr. sposobnost tečnoga i uvjerljivoga govora, što je resila mnoge grčke i rimske retore i oratore, a takva je sposobnost sv. Ivanu priskrbila nadimak **Zlatousti**.

Energetska moć riječi vidi se i u pozitivnim nastojanjima čovjeka da izmoli u Boga ono što želi (npr. *molitvama, prizivanjem kiše kroz pjesme i ples, ponavljanje riječi radi samouvjeravanja* itd.), što se u folkloru zove **zaklinjanje i molitva**, a u psihologiji **sugestija** (ponavljanje čarobnih formula ili iskaza, npr. *Svakoga dana u svakom pogledu sve više napredujem*). Katkada je molitva kao obraćanje Bogu za pomoć dovedena do apsurdna. Tako se npr. jedni mole Bogu da im dade kišu (poljoprivrednici kad je suša), a drugi se u isto vrijeme mole da im Bog dade lijepo vrijeme (turisti ljeti). Nedavno smo vidjeli da su se naši nogometni igrači molili na misi za pobjedu, a tako su se isto molili i igrači suprotnoga tabora. Unaprijed se zna da će samo jedni biti uslišani, a molitve obiju strana time se zapravo potiru.

Moć riječi ogleda se i u pravnoj sferi u okviru zakona koji se naziva **verbalni delikt**.

1.4. Subperceptivna moć misli

U religiji se grijehom smatra i grješna pomisao jer misao vodi u iskazivanje, a ono dalje u djelovanje. Mišlju, riječju i djelom te propustom čega možemo dakle grijешiti.

Svoju misao možemo slati na daljinu drugoj osobi i ta se sposobnost naziva **telepatijom**. Često nam se dogodi da pomislimo na nekoga, a on nazove ili dođe. To se između ostalog iskazuje frazom **Mi o vuku, a vuk na vrata** (polj. *o wilku mowa*).

No telepatija ne mora postojati samo među ljudima. U parapsihologiji se promatrao odnos čovjeka prema biljkama i životinjama. U pokusu se vidjelo da su moždani valovi ženke kunića iz laboratorija, kojoj su mladunčad odveli u podmornicu i jedno po jedno ubili, pokazali reakciju svaki put baš u trenutku kad bi koje mladunče bilo ubijeno. Ne zna se koja je energija u ženki točno pokazala trenutke usmrćivanja mladunčadi na daljinu. (Čačić 1994:116). Zna se da postoji takva energija iz nepoznatog izvora koja ima različite nazive: **kozmička energija, psi-energija, bioenergija, transcendentalna energija u komunikaciji s duhovima mrtvih, animalizam ili magnetizam duše, snaga duha** itd. Liječnik Mesmer definirao ju je kao «Jedan suptilni fizikalni fluid» koji «ispunjava univerzum i proizvodi vezu između ljudi.» (Čačić 1994:18).

Za razliku od **hipnoze** u kojoj je hipnotizirani pojedinac pasivan, **psihokineza** se odnosi na aktivno djelovanje pojedinca koji može pomicati stvari pomoću snage svojih misli. Tako je Uvi Geler svijao vilice i žlice pogledom i to se snimalo pred TV kamerama.

Mašta, imaginacija, zamišljanje (*marzenie, imaginacija*) sljedeći su nazivi za pojavu čije osjetilo ne možemo spoznati. Zna se jedino da se ona događa pomoću energije moždanih valova, a koji su moždani centri za nju odgovorni, nije još spoznato.

Kako vidimo, osim metaforom vida koristimo se i drugim nazivima kojima dočaravamo posebne sposobnosti subperceptivnih doživljaja. Tako npr. **intuiciju, pounutrenje** B. Klaić (1983) izvodi iz latinskoga *intui*, što znači «*promatrati, imati pred očima; razmišljati*», a definira ju kao «*osjećaj, predosjećaj, domišljaj, instinktivno poimanje*». Za riječ *intuirati* on navodi hrvatske sinonime: *naslutiti, predosjećati, predviđati* (1983:607). Ovdje osim vida i očiju još se javlja metafora sluha (**naslutiti**), mišljenja i shvaćanja (**domišljaj, razmišljati**), hvatanja (**poimanje**), zatim osjećanja, ali i doživljavanja prostora ispred čovjeka, (*imati što pred očima*), iz kojega su se razvili znanstveni termini **predodžba, predočavanje**. Naime, slika viđenja očima zadržava se u mozgu i pomoću nje razvijamo pamćenje kao kratkotrajnu i dugotrajnu memoriju.

Hipnoza se također temelji na sugestiji. To je način da se kroz san dopre do **podsvijesti** u kojoj skrivamo svoje misli i doživljaje, uglavnom negativne pa ih potiskujemo iz svijesti u podsvijest. Ona prema Charotu ima tri stadija: **letargiju, katalapsiju i somnambulizam** (Čačić 1994:22) i odnosi se na davanje

sugestija u stanju umjetno izazvanoga sna. Svi navedeni nazivi odnose se na stanje snivanja pobuđeno različitim metodama *sugestije*, između ostaloga i polaganjem ruku na osobu koju se želi dovesti u stanje hipnoze ili netremičnim gledanjem u nju (a to se vrši osjetima: dodir, pogledom). Hipnoza se temelji na sužavanju svijesti hipnotiziranoj osobi.

Poznata je i Freudova terapija *psihoanalizom* kojom se tehnikama asocijacije dovodi do oslobađanja sadržaja potisnutih u podsvijest. Razvila se i posebna interdisciplinarna znanost, *psihopovijest* (termin skovao Isaak Asimov). Znanstvenici su naime došli do spoznaje da nespješna prisjećanja ranih strahova mogu dominirati ponašanjem čitavih skupina ljudi, pa čak i naroda. *Podsvijest* djeluje na ponašanje pojedinca (*pojedino nespješno*), ali iz toga se stvara i *kollektivno nespješno* koje predstavlja dobra i loša iskustva predaka što se proširuju i na čitav narod (to su *predrasude* i *stereotipi*). Posredini stoji *obiteljsko nespješno* (geni kao suma naslijeđa predaka).

Čaranje, vraćanje, bajanje (czarowanie, wrózenie, wieszczenie) aktivnost je *vještica (wiedźmy)* koje svojom sviješću uz pomoć posredništva predmeta (karte, kava, grah i sl.) izazivaju slike o budućnosti osobe koju imaju pred sobom te joj tako proriču budućnost. Vještice imaju naziv koji potječe od staroga glagola **vjedjeti* (znati) i one su preteče znanstvenika, a one stare žene koje su skupljale ljekovito bilje i liječile ljude uz čaranje – preteče su apotekara. Osim predmeta vještice se služe i posebnim jezikom, jezičnim formulama koje moraju biti nerazumljive, kako bi bolesnici uvjerovali u pomoć tih formula. Takve su formule npr. *ćiribu-ćiriba (czary-mary); abra-ka-dabra* i sl.

Osim ovih nerazumljivih poganskih formula rabe se i *religijski obredi* (npr. *kađenje tamjanom* za tjeranje zlih duhova, *križanje (przeżegnywanie)*, *krštenje svetom vodom (ochrzczenie)*, *molitva (modlitwa)*, *pričešćivanje (branie hostii)* kao simboličnoga uzimanja tijela Kristova radi očuvanja od zla i grijeha, *pranje u svetoj rijeci, egzorcizam* itd. Ovi obredi ne pomažu samo ljudima, nego i stvarima pa se tako provodi obred „*krštenja broda*” kako bi sretno plovio, „*posvećuje se kuća*” svake godine kako bi se zaštitila od zla.

Za svaki dan postoji neki svetac koji čuva osobu s njegovim imenom. Svaki pojedinac ima svoga *anđela čuvara* koji ga vodi i usmjerava u životu kako bi izbjegao zlo.

U današnje doba također se izmišljaju pojedini dani namijenjeni razmišljanju o zaštiti koga ili čega, npr. Dan planeta Zemlje, Dan žena, Dan djeteta, Dan knjige, Dan vojske, Dan oslobođenja, Dan Republike, Dan majki, Dan čistoga zraka, Dan borbe protiv raka itd. Neki od tih dana su praznici (državni neradni dani), drugi su opet crkveni blagdani, a treći samo simbolično podsjećaju na naše boljetice.

Razne religije štiju različiti dan u tjednu kao neradni, kao dan odmora (npr. *nedjelja (niedziela)* u Hrvatskoj i Poljskoj islužbeni je dan odmora, a za neke je to subota ili petak. Tzv. *vikend* (engl. *weekend*) obuhvaća u današnje doba i subotu te petak poslije podne.

1.5. Formalno izricanje subperceptivnih pojmova: suprotnosti, stupnjevanje jačine emocije

Dok se latinizam u nazivu *subpercepcije* izražava prijedlogom *ispod*, u leksemu *nadnaravnost* prijedlog *nad* izdiže događaj iznad onoga što je uobičajeno, prirodno. *Podsvijest* je također naziv za nesvjesno i realizira se prijedlogom *pod* kao nečim izvan ili ispod svijesti.

Nazive subperceptivnih doživljaja možemo stupnjevati s obzirom na količinu emocije koju nesvjesno ulažemo u međuljudske odnose, u komunikaciji s drugima.

Netko nam je tako *simpatičan* ili *antipatičan na prvi pogled* ili se javlja *ljubav na prvi pogled* koju sadašnja znanost tumači kao kemijski pra-osjet dvaju tijela, što se razvija u mozgu, a sekundarno ga doživljavamo iznenadnim, prvim pogledom, dakle okom.

Ali nitko ne zna gdje je granica ili količina emocije između različitih vrsta ljubavi (*ljubav prema domovini, prema roditeljima, samilosna ljubav, spolna ljubav, ljubav prema životinjama, biljkama, radu* itd.), koliko emocije treba za *ljubav*, a koliko za *prijateljstvo* te može li biti mjerljiva razlika između *prijateljstva* i *simpatije* ili između *simpatije* i *ljubavi*, odnosno između *prijateljstva* i *ljubavi*. Osjećamo da se tu radi o stupnjevanju emocije od njezina najvišeg uloga u ljubavi, do najnižega u osjećaju simpatije.

Postoje i binarne suprotnosti u nazivima *prijatelj/neprijatelj* (supletivne suprotnosti u poljskom jeziku: *przyjaciel/wróg*), zatim u leksemima *simpatija/antipatija, ljubav/mržnja*. Takve lekseme možemo smatrati subperceptivnim pragmemima jer se ne zna kojim organom spoznajemo te osjećaje, a imenuju se leksemima s emotivnim predznakom (pozitivnim ili negativnim).

U posljednje se vrijeme naglašava i fenomen *ambivalencije* emocije, što ovo područje čini još nejasnijim jer se istovremeno pojavljuje miješanje pozitivnih i negativnih emocija.

2. Subperceptivni pragmafrazemi

Osim pragmea postoje i pragmafrazemi kojima se opisuju subperceptivni osjeti kao što su: intuitivnost, predviđanje, predosjećanje. Npr. *imati šesto čulo (osjetilo), imati dobar/loš predosjećaj (mieć dobre/złe przeczucie), čini*

se komu da..., izgleda da će ..., (wydaje się komu, że...), njušiti što /u zraku/ (czuć w powietrzu), imati /dobro/ nos, nemati duše, biti bezdušan, (w głębi duszy) itd.

I ovi se pragmafrazemi realiziraju različitim leksemima osjeta kao sastavnica (*njušiti, predosjećaj, izgleda*), zatim se iskazuju nepostojećim osjetilom (*šesto osjetilo, šesto čulo; szósty zmysł*) ili nesvjesnim/ podsvjesnim djelovanjem (*čini se, izgleda; wydaje się, czuć podświadomie*).

Nešto se moglo predvidjeti (coś było do przewidzenia) frazem je u značenju pretpostavljanja ili domišljanja da će se dogoditi ono što se dogodilo. Pomoću pragmemske sastavnice iskazane osjetom *vidjenja* možemo odrediti i njegovo subperceptivno značenje.

Pragmafrazemi formalno mogu biti složene rečenice s objektnom surečenicom pa tako svoju realizaciju mogu imati u budućnosti (*čini se da će se dogoditi...*) ili u prošlosti (*izgleda da se dogodilo...*). Često kažemo da *imamo (imali smo) predosjećaj da će se što dogoditi*. Postoje i drugi subperceptivni pragmafrazemi.

- *Zapisano u zvijezdama* (polj. *gwiazda przeznaczenia*) pragmafrazem je za iskazivanje neizbježne sudbine na koju se ne može utjecati. Na poljskom se sudbina zove *przeznaczenie* i često se rabi s pridjevom *slijep (ślepe przeznaczenie)*, fatalizam ili *fatum, los*.

- *Padati u trans, biti/ (stvarati) u transu* (*tworzyć/ (żyć) w transie, wpadać w trans*) frazemi su kojima se iskazuje da osoba u nesvjesnom stanju ima namjeru utjecati na onostranost pomoću podsvijesti.

- *Ne biti priseban, svjestan* (*nie mieć świadomości*) znači djelovati bez utjecaja svijesti, a frazem *ne biti pri sebi, ne biti sam svoj* (polj. *dostać pomieszania zmysłów, tracić zmysły*) označuje da je netko lud. Vidimo da se u poljskom ludost pokazuje pobrkanim osjetilima ili gubljenjem osjetila, dok se u hrvatskoj iskazuje neprisutnošću svijesti.

- *Biti izvan sebe* (*wyjsc z siebie*) u oba jezika može označavati pozitivnu emociju sreće, ali i negativnu emociju ljutnje, ali se mora dodati uzrok (*od sreće, od ljutnje*).

- Frazem *iskočiti iz kože* (*wyjsc z własnej skóry*) znači samo negativnu emociju ljutnje i nerviranja, a iskazuje se potpuno nemogućom pojavom koja bi značila smrt kad bi se shvatila doslovno. U ovakvim se pragmafrazemima for-

malno iskazuje nemoguća situacija izlaženja duha iz tijela koje je omeđeno kožom. Radi se o nemogućnosti kontrole emocija, eksplozijom ljutnje kao vulkana.

• ***Imati loš predosjećaj*** / (*mieć zle przeczucie*) označava da se osjeća zlo u zraku, da se osjeća da će se što loše dogoditi u budućnosti. Pragmafrazem se izriče kombinacijom predviđanja i osjećanja u hrvatskom i u poljskom jeziku.

Kod mnogih subperceptivnih pragmafrazema primjećujemo da se u sastavnicama rabe nazivi osjeta i osjetila (*viđenje*) te strane riječi (*trans*), ali i nemoguće pojave (*iskočiti iz kože, ne biti pri sebi*) čije je značenje metaforično. Suprotna se značenja iskazuju frazemom ***iz te kože nikuda*** (tj. od toga se ne može pobjeći) ili ***biti priseban*** (ne paničariti, biti miran i svjestan situacije).

2.1. Etimologija duše i duha

Termin *duša* zvuči isto u hrvatskom i u poljskom jeziku jer potječe iz istoga etimološkoga izvora, kako kaže A. Gluhak, od glagola ***duti*** (****dheuh***), što u raznim jezicima dobiva različita značenja, od *njihati, tresti, klatiti*, zatim *dimiti, paliti*, pa *puhati, mahati krilima, vijati zrnje*, da bi se sufikslnim proširkom -s- došlo do *disati* te konačno i do imenica *duh* i *duša* (Gluhak, 1993:214). Zanimljivo je da u nekim dijalektima *duša* može označavati *miris* ili *smrad* te *topao zrak* (ruski, ukrajinski). Potonje se značenje čuva još iz indoeuropskog oblika **dhous-o-s*, što u litavskom jeziku znači *zrak* (ibid., str. 210).

W. Boryś osim prvoga i osnovnoga značenja *duše* (lat. *anima*), kao drugo značenje *duše* navodi „*ślupek kwiatowy; okwiat, dno kwiatowe u jabłoni i grusz*” (cvjetni tučak u jabuke i kruške), zatim „*rdzeń w dudce pióra*” (korijen pera), pa riblji mjehur (*pęcherz pławny u ryb*), zrak u zračnici (*powietrze w dętce*) te na kraju i samoga *čovjeka*, a preneseno i *život*. (Boryś, 2005:133/4). Izvodeći riječ iz *daha* (*dech, tchnienie*), Boryś ju povezuje s unutarnjim psihičkim svijetom čovjeka i duhom kao nematerijalnom i besmrtnom biti koja oživljuje tijelo (*psychiczny, wewnętrzny świat człowieka, duch, byt niematerialny, nieśmiertelny, ożywiający ciało*) (ibid.:134). U poljskoj kao i u hrvatskoj kulturi i tradiciji njeguje se paljenje svijeća za umrle kako bi im se osvijetlio put (bilo do neba, bilo natrag na zemlju na *Dušni dan*, polj. *Zielone Świątki*) pa se takve svjećice zovu i *dušice* (polj. *duszycki*). Početak ove tradicije Boryś smješta u XV. stoljeće. Duša ima izvorište u praslavenskom jeziku gdje se na korijen **duhь-* dodavao sufiks **-ja* (ibid.:134).

A. Brückner pod lemom *dusza* navodi i oblik *dusznik* u značenju neprijatelja, a lik *dusza* izvodi iz *duch* (*duh*)(Brückner 1957:104). Pod lemom *duch* navodi i prilog *duszkiem* (hrv. *na dušak*), što se odnosi na ispijanje tekućine u jednom dahu. U posebnoj situaciji *duh* može označavati i paru u parnoj kupelji (*poddać ducha, tj. pary w laźni*). Nadalje, *macierza duszka* naziv je ljekovite biljke *melise* (polj. *macierzanka*) kojom se liječi maternica. U 17. stoljeću postojao je i uzvik *duszkoż!* u značenju *da bar, kad bi bar!* (polj. *oby!*). Zanimljivo je da je taj korijen imala u 17. stoljeću i riječ *duchna* (perina), a sličan se naziv zadržao i u našim dijalektima u kojima *dunja* znači *perinu*. Poljska riječ *po-duszka* prema Brückneru također se odnosi na korijen *duš-*. Iz tog su korijena proizišle i crkvenoslavenske „prariječi” *duch* (dah), *duchati* (wiać), *wuzduch* (powietrze), što se može usporediti i s hrvatskim riječima *dah*, *du(ha)ti*, *uzduh*. Poljski pridjev *duszny* u nas se prevodi kao *zagušljiv*, a hrvatska imenica *dušnik* ima homonim u poljskom – *dusznik* s drugim značenjem: *lufcik* (prozorčić za zračenje, oberliht, svjetlarnik) (Brückner, 1957:102).

Tako se *duh* i *duša* isprepliću u povijesti raznih jezika, a u oba jezika objema riječima zajednička je nevidljivost, prozirnost, prozračnost svojstvenu duhu i dahu.

U razgovornom jeziku često se djeci ili dragim osobama obraćamo s vokativnim oblikom ‘*dušo*’, a u hrvatskoj narodnoj pjesmi *duša* se radi rime spaja i sa srcem (usp. *Maro, Marice, dušo i srce moje*).

Svatko od nas osjeća da je jedinstven upravo po duši, a nju intuitivno osjeća kao nutrinu. Znanost ju zove *egom* ili drugim ‘ja’, što dušu povezuje s *podsviješću*.

2.2. Subperceptivni pragmafrazemi sa sastavnicom *duša*

Kako smo vidjeli, leksem i pragmem *duša* poznati su u oba jezika, pa su i pragmafrazemi sa sastavnicom *duša* vrlo slični.

Ekvivalentni pragmafrazemi s pragmatičnim poljem OSOBA, ČOVJEK:

- *duša društva (zabave)* /*dusza towarzystwa* – glavna osoba za zabavljanje društva;
- *duša čije duše* / *dusza czyjej duszy* – najmilija osoba (usp. dalmatinsku narodnu pjesmu *Oj ti dušo moje duše, čuvao te dobri Bog*);
- *nema ni žive duše* /*nie ma ani żywej duszy* – nema nikoga (od ljudi);
- *tako mi <moje> duše* / *na mą duszę!* – zaklinjanje svojom osobom, svojim životom, pa se u hrvatskom često umjesto duše rabi *život (života mi!)*

• **Seljenje duša** /*wędrówka dusz* poznata je u budističkoj koncepciji vjere u reinkarnaciju.

Pragmafrazemi s pragmatičnim poljem NUTRINA BIĆA

- **u dubini duše** / *w głębi duszy* – u krajnjem slučaju, duboko u sebi (obično o vjerovanju u dobar ishod čega);
- **nekomu je lako/teško na duši** / *jest komu lekko/cieżko na duszy* – netko osjeća radost/tugu u sebi;
- **otvoriti pred kim <svoju> dušu** / *otworzyć przed kimś swoją duszę* – pokazati komu nutrinu svojih skrivenih misli;
- **wchodźić z kaloszami do czyjejs duszy** / *nasilno ulaziti u čiju intimu* – poljski pragmafrazem iskazuje se sastavnicom *dusza*, a u hrvatskome ona se iskazuje imenicom *intima*, a znači u oba jezika nutrinu bića.

Pragmafrazemi s pragmatičnim poljem POTPUNO, DO KRAJA

- **koliko komu duša (po)želi** / *ile komu dusza zapragnie* – neograničeno, koliko god se može, što se više može poželjeti;
- **cijelom (svom) dušom <svojom>, (svim srcem <svojim>), dušom i tijelom** / *duszą i ciałem, z całej duszy, z duszy serca* – glagol koji se dodaje ovom pragmafrazemu poprima dodatno značenje potpunosti, bez ostatka (npr. *voljeti svom dušom, dušom i tijelom*).

Pragmafrazemi s pragmatičnim poljem SMRT, GUBITAK ŽIVOTA

- **istresti dušu iz koga** / *wytrząść duszę z kogoś* – tresti gotovo do smrti;
- **rastajati se s dušom** / polj. arh. *uchodźić z duszą* u značenju *umirati* povezuje se sa slikom odvajanja duše od tijela pri umiranju. To se ne može dokazati, nema organa kojim bi se to osjećalo, ali čovjek vjeruje da se to događa u smrti, pri umiranju, kada tijelo postaje lakše za dušu.

2.3. Subperceptivni pragmafrazemi sa sastavnicom duh

Duh u oba jezika ima slična značenja i tvori slične pragmafrazeme.

Pragmafrazemi s pragmatičnim poljem OSOBA, KARAKTER:

- **nemiran duh** / *niespokojny duch* – nestalna i nervozna osoba, osoba živahnoga karaktera;

- **biti mlad duhom** /*być młodym na duchu* – osjećati se mladim;
- **nie ma (nie było) żywego ducha** / *nema (nije bilo) ni żywe duše* – u hrvatskome je sastavnica drukčija nego u poljskom jeziku, ali značenje pragmafrazema je isto – nikoga nema (nije bilo);
- **Bogu ducha winien** /*ni kriv ni dużan* – nepravedno osuđena osoba (u hrvatskome nema sastavnice *duh* pa je poljski pragmafrazem s tom sastavnicom na prvome mjestu).

Pragmafrazemi s pragmatičnim poljem SNAGA VOLJE

- **slomiti komu duh** / *złamać czyjegoś ducha* – oslabiti čiju volju, slomiti koga;
- **klonuti duhom** / *upaść na duchu, tracić ducha* – pasti u depresiju, izgubiti snagu i volju za čime;
- **podnieść (podtrzymać) kogoś na duchu** / *dati komu snage, ohrabriti koga* – podržati koga, utješiti koga, dati komu moralnu podršku.

Pragmafrazem s pragmatičnim poljem SMRT, PRESTANAK ŽIVOTA

- **wyzionąć ducha, oddać <Bogu> ducha** / *ispustiti dušu, dati Bogu dušu* – umrijeti. U hrvatskom jeziku *duh* zamjenjuje *duša*.

Duh i *duša* ne mogu se izmjeriti niti istražiti znanstveno pa smo zato pragme i pragmafrazeme s njihovim sastavnicama smjestili u subperceptivne iskaze. Iako se teško mogu definirati, svatko ih intuitivno spoznaje.

* * *

U uspoređivna dva srodna jezika možemo vidjeti sličnosti u pragmafrazemima kao što su glagolski frazemi (*padati u trans; wpadać w trans, imati <loš> predosjećaj; mieć <złe> przeczucie*) i njihovo mjesto u zavisnim složenim rečenicama (*imam predosjećaj (osjećaj) da će se nešto dogoditi; mam przeczucie/ mam nosa, że coś się stanie*). Manje razlike moguće su u uporabi različitih vrsta riječi (*zapisano u zwiędzdam; gwiazda przeznaczenia*) kad u hrvatskome postoji pridjevni bezlični oblik, a u poljskome je češća imenica s imenskim atributom u genitivu.

U subperceptivnim složenicama rabi se najčešće prostorni prijedlog **pred**, **ispred** (*pred-osjećaj, pred-vidanje, ispred svoga vremena, pred očima*), a rjeđe

prijedlozi *nad-* (*nadnaravno*), *s onu stranu* (*onostranost*), *izvan-* (*izvan sebe*) te latinski prijedlog *sub-* koji se rijetko može izravno prevesti kao *pod-* (*podsvijest, podsvjesno*), kao i latinski prefiksalni prijedlog *pro-* (*providnost, promisao*), polj. *prze-* (*przeznaczenie*). Ovi prijedlozi pokazuju da subperceptivno ne pripada ovom svijetu, ovostranosti i našoj realnosti, nego je izvan nje, bilo da je iznad, ispod, izvan ili prožima cijeli svemir, tj. sve što nas okružuje.

Subperceptivni pragmemi formalno mogu biti uglavnom imenice, glagoli i pridjevi, dok su pragmafrazemi često složene rečenice.

Subperceptivni se pragmemi često nazivaju grčkim i latinskim terminima (*telepatija, parapsihologija, hipnoza, onirizam, lunatik*) iako postoje i domaći nazivi za te još slabo proučene pojave. Na taj način međujezični sinonimi postaju riječi različitoga značenja.

Subperceptivni pragmemi i pragmafrazemi iskazuju se verbalno pomoću elemenata koji su nam poznati u našem osjetilnom svijetu: prije svega tu je vid (*vidovitost, predviđati*), zatim sluh (*naslutiti*), pa miris (*njušiti*) te ostalim metaforama i osjećajima (*padati u trans, zapisano u zvijezdama, imati predosjećaj*) itd. Zašto je tomu tako? Zato što nadnaravno možemo razumjeti samo preko onoga što spoznajemo svojim osjetilima pa stoga to nadnaravno prisposobljujemo s prirodnim osjetima te pomoću naravnoga to nadnaravno iskazujemo i razumijemo.

Subperceptivni pragmafrazemi slikovite su metafore koje nazivanjem nemogućih stanja iskazuju čovjekove emocije (npr. *iskočiti iz kože, biti izvan sebe*).

Subperceptivni pragmemi pokazuju da je čovjekova vjera u moć riječi od uvijek bila prisutna u njegovu životu, od vračeva koji izgovaraju čarobne formule, pa do molitava, kletvi, proklinjanja, zaklinjanja, čestitaka i dobrih želja kojima se pomoću riječi nastoji dobiti željeno od nadnaravnih sila. Tako i ovi žanrovski oblici služe za pozitivno ili negativno iskazivanje odnosa čovjeka prema drugom čovjeku preko naslućenoga višega bića. Do apsurdna može doći kada u isto vrijeme dvije različite skupine ljudi od Boga mole isto (npr. i jedni i drugi mole za pobjedu, a zna se da samo jedni mogu pobijediti).

Subperceptivni pragmemi i pragmafrazemi služe za izricanje emotivnih stanja, ali i za ostvarivanje čovjekova odnosa prema onostranom, prema promisli, Bogu. To najbolje pokazuju pragmemi i pragmafrazemi sa sastavnicom *duh* i *duša*, pomoću kojih postavljamo granicu između života i smrti. Pomoću njih intuitivno i verbalno (mišlju i riječju) prodiremo u četvrtu dimenziju, no za sada još nemamo mogućnosti na nju utjecati.